เฮือน • เมือง • น่าน

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย

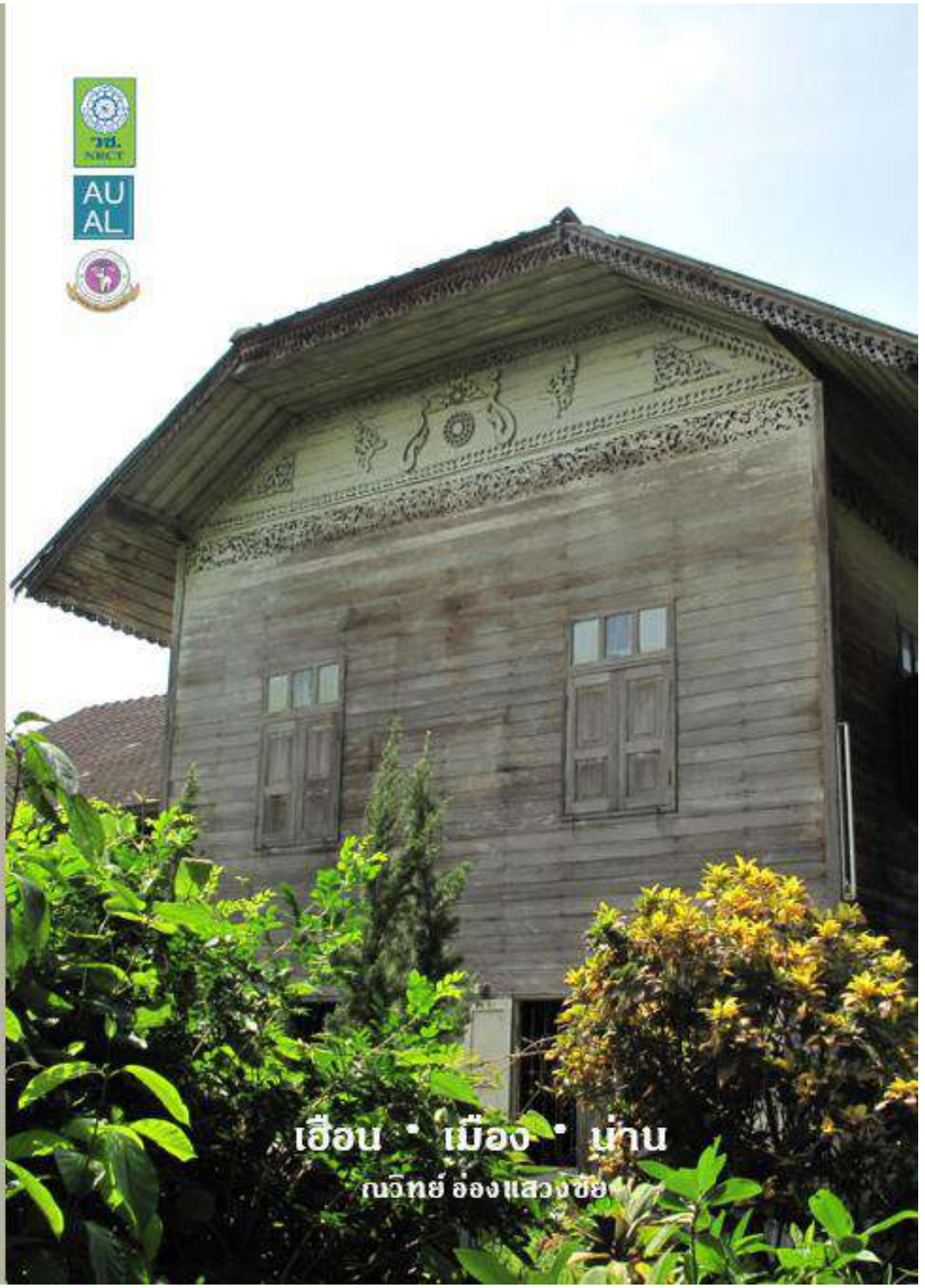

เฮือน • เมือง • น่าน

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย

ล่องน่าน

เฮือน · เมือง · น่าน

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
ณวิทย์ อ่องแสวงชัย
เฮือน • เมือง • น่าน
พิมพ์ครั้งที่ 1 : 53 หน้า

พิมพ์ครั้งที่ 1 : มีนาคม 2564
จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

จัดพิมพ์โดย :
ห้องวิจัยสถาปัตยกรรมเมืองเอเชีย - Asian Urban Architecture Laboratory
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
สนับสนุนโดย :
โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการความรู้เพื่อการใช้ประโยชน์
สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
ภาพปก :
ปกหน้า คุ้มเจ้าราชบุตร
ปกหลัง ช่องลมยอดผนังคุ้มเจ้าราชบุตร

copyright all rights reserved
สงวนลิขสิทธิ์ ห้ามมิให้บุคคลใด คัดลอก หรือทำสำเนา ส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้โดยไม่ได้รับอนุญาต

สารบัญ

คำนำ 5

เรือนค้า ห้องแถวไม้ 8
เรือนค้าไม้ชั้นเดียว 8
ห้องแถวไม้สองชั้น 10
เรือนค้าไม้สองชั้น 16
เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น 19
เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง 20
เรือนสองชั้นประยุกต์ 41

ที่มาของภาพ 51
บรรณานุกรม 52

คำนำ

เมืองน่าน นอกเหนือจากบริเวณใจเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัด และคุ้มต่างๆ แล้ว เมืองน่านยังมีสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของคนทั่วไปหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก ที่อยู่อาศัยเหล่านี้ตั้งกระจัดกระจายอยู่ลึกเข้าไปในชุมชน จนยากแก่การสังเกตเห็นได้จากริมถนนสายหลักของเมือง หนังสือนี้จึงถูกจัดทำขึ้นเพื่อเป็นคู่มือองค์ความรู้เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงลักษณะของเรือนพักอาศัยต่างๆของเมืองน่าน ทั้งในเรื่องของรูปแบบและพัฒนาการของเรือน ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อันทำให้เมืองน่านแตกต่างจากเมืองอื่นโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังเป็นคู่มือประกอบการจัดแสดงภายในศูนย์ล่องน่าน ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของเมือง และที่อยู่อาศัยของเมืองน่าน

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ เจ้าของอาคาร ผู้ดูแลพื้นที่ และชาวเมืองน่านทุกท่าน ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล และเปิดโอกาสให้ได้เข้าไปสำรวจพื้นที่ภายในอาคาร รวมทั้งเทศบาลเมืองน่าน สำนักพื้นที่พิเศษเมืองเก่าน่าน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.น่าน) และคณะกรรมการกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน ที่ให้การสนับสนุนการทำงานในพื้นที่อย่างเต็มที่มาโดยตลอด

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการความรู้เพื่อการใช้ประโยชน์ สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่ได้ให้การสนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือคู่มือนี้ออกมาจนสำเร็จลุล่วงออกมาด้วยดี

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย

ในปี พ.ศ. 2397 เจ้าอนันตรวรฤทธิเดชได้ย้ายเมืองจากทางตอนเหนือ ลงมาทางใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร มาตั้งเป็นเมืองน่านอยู่ ณ ตำแหน่งปัจจุบัน และได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญๆ เช่น วัดพระธาตุช้างค้ำ และวัดภูมินทร์ รวมทั้งองค์ประกอบของเมืองต่างๆ เช่น กำแพงเมือง จนเกิดสัณฐานเมืองที่สมบูรณ์ขึ้นเป็นรูปทรงอิสระคล้ายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีกำแพงและคูเมืองล้อมรอบในทุกๆด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออกที่ใช้แม่น้ำน่านเป็นคูเมือง พื้นที่ภายในเมืองสามารถเข้าถึงได้ผ่านทางประตูเมือง 7 ประตู (ต่อมาได้มีการสร้างเพิ่มขึ้นอีก 1 ประตู) ภายในเมืองมีหนองน้ำอยู่ 1 แห่งที่ชื่อว่า หนองแก้ว และมีวัดรวมกันทั้งสิ้น 12 วัด จึงเป็นที่มาของคำกล่าวเรียกเมืองน่านที่ว่า “เจ็ดประตู หนึ่งหนอง สิบสองวัด” ปัจจุบันกำแพงเมืองและคูเมืองหลงเหลืออยู่เพียงบางส่วนเป็นช่วงๆ และมีสภาพที่ไม่สมบูรณ์นัก มีเพียงกำแพงตรงมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือที่ยังคงพอหลงเหลือแนวที่ค่อนข้างสมบูรณ์ให้เห็น

เมืองน่านที่เจ้าอนันตรวรฤทธิเดชสถาปนาขึ้น ได้พัฒนาเติบโตเป็นเมืองที่สะอาดเรียบร้อยเป็นระเบียบ มีถนนที่ดีตัดเข้าสู่เมือง และมีคนหลากชาติพันธุ์เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้า เช่น พม่า ไทใหญ่ จีน เวียดนาม และแขก ปัจจุบันพื้นที่เมืองได้ขยายออกไปจากบริเวณภายในกำแพงเมืองออกในทุกทิศทาง โดยเฉพาะตามแนวริมฝั่งแม่น้ำน่านทางด้านทิศเหนือ ถึงแม้เมืองน่านจะเติบโตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก

แต่รูปแบบของการอยู่อาศัยของผู้คนแต่ดั้งเดิมก็ยังคงอยู่ ดังสังเกตเห็นได้จากการรวมกลุ่มเป็นเมืองด้วยระบบหัววัดของชุมชนที่เรียกว่า “บ้าน” และเรือนพักอาศัยแบบดั้งเดิมภายในแต่ละบ้าน ที่ซ่อนตัวอยู่ลึกเข้าไปในถนนสายย่อย หรือด้านหลังของอาคารตึกแถวริมถนน อันทำให้เกิดเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยในลักษณะของหมู่บ้านเมือง (Urban Village) ที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองน่านขึ้น

ซึ่งหมู่บ้านเมืองน่านนั้นกอปรขึ้นจากที่พักอาศัยต่างๆของผู้คนดังต่อไปนี้

เรือนค้า ห้องแถวไม้

เมื่อเศรษฐกิจการค้าของเมืองน่านขยายตัวขึ้น การค้าขายแบบกาดนัดที่ติดตลาดในตอนเช้า และใช้พื้นที่ริมสองฝั่งถนนวางของขาย ได้พัฒนาเป็นการค้าขายที่เข้ามาใช้พื้นที่ภายในอาคารมากขึ้น เรือนค้า และห้องแถวไม้ ซึ่งเป็นอาคารเพื่อการค้าและอยู่อาศัยไปในขณะเดียวกันจึงถูกสร้างขึ้น โดยเฉพาะในย่านเศรษฐกิจบริเวณนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ ไปจนถึงย่านหัวเวียงใต้ ที่มีการสร้างเรือนค้าไม้ชั้นเดียวในลักษณะของเรือนแปขึ้นมาตามริมฝั่งถนน และตามมาด้วยการก่อสร้างเรือนร้านค้าไม้สองชั้น และห้องแถวไม้สองชั้น แต่ห้องแถวหรือตึกแถวแบบจีน รวมทั้งแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกไม่ปรากฏให้เห็นที่เมืองน่านแต่อย่างใด

เรือนค้าไม้ชั้นเดียว

เมืองน่านมีเรือนค้าไม้ชั้นเดียวหลังคาจั่ว หันด้านลาดหลังคาออกสู่ถนน ในลักษณะที่เรียกว่า “เรือนแป” ด้านหน้าอาจมีชายคาลดชั้นยื่นต่อจากผืนหลังคาจั่วหลัก ตลอดความกว้างของอาคาร หลังคาในปัจจุบันมักมุงด้วยสังกะสี แต่ในอดีตเรือนรุ่นเก่าสุดน่าจะมุงด้วยกระเบื้องดินขอ ก่อนที่จะเปลี่ยนมามุงด้วยกระเบื้อง87งซีเมนต์ และสังกะสีตามลำดับ การวางผังจะแบ่งเรือนออกเป็นสองช่วง คือ เรือนด้านหน้า และเรือนด้านหลัง เรือนด้านหน้าไว้สำหรับค้าขาย เรือนด้านหลังสำหรับอยู่อาศัย นอน ทำครัว และห้องน้ำ โดยปกติจะมีพื้นที่เปิดโล่งคั่นอยู่บางส่วน หรือตลอดแนวความกว้างของพื้นที่ภายในอาคาร ทั้งเรือนด้านหน้าและเรือนด้านหลังคลุมด้วยหลังคาจั่ว ประตูด้านหน้าเรือนที่ประชิดถนนเป็นชุดบานเฟี้ยมเปิดออกได้ตลอดความกว้างของอาคาร โดยทั่วไปจะไม่มีการทำเสาระเบียงทางเดิน (colonnade) ด้านหน้าอาคาร

เนื่องจากไม่มีส่วนยื่นของพื้นชั้นสองให้เสาขึ้นไปรับ แต่มีตัวอย่างของเรือนที่มีการตั้งเสาขึ้นไปรับชายคาปีกนกที่ยื่นออกมาด้านหน้า

ภาพที่ 1 เรือนค้า ห้องแถวไม้ของเมืองน่าน ปลายถนนในภาพจะสังเกตเห็นเรือนค้าไม้ชั้นเดียววางตัวเป็นแนวอยู่บนถนนทั้งสองฝั่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นถนนสุมนเทวราช

เรือนค้าไม้ชั้นเดียวโดยส่วนใหญ่ได้รับการสร้างขึ้นอย่างช้าไม่เกินในราวปี พ.ศ. 2450 โดยใช้ไม้เป็นโครงสร้าง และวัสดุประกอบอาคารทั้งหมด ทำให้อาคารที่เหลืออยู่ในปัจจุบันมีจำนวนน้อย และมีสภาพที่ค่อนข้างทรุดโทรม ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มีเรือนค้าไม้ชั้นเดียวหลงเลืออยู่เพียง 6 หลัง และได้ถูกรื้อถอนลงไปเรื่อยๆ จนเหลือเพียงหนึ่งหลังในปัจจุบัน (พ.ศ. 2563) บนถนนสุมนเทวราชฝั่งตะวันตก ห่างจากศาลเจ้าปุงเถ่ากงไปทางเหนือประมาณ 30 เมตร

ภาพที่ 2-3 เรือนค้าไม้ชั้นเดียวหลังสุดท้ายในเมืองน่าน (เรือนฝั่งขวาภาพซ้าย - เรือนฝั่งซ้ายภาพขวา)

ภาพที่ 4-6 เรือนค้าไม้ชั้นเดียวที่ได้ถูกรื้อถอนไปแล้ว

ห้องแถวไม้สองชั้น

ห้องแถวไม้ของเมืองน่านส่วนใหญ่ได้รับการสร้างขึ้นในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2450-2510 มีรูปทรงที่เรียบง่าย มีการประดับตกแต่งอาคารเพียงแต่น้อยหรือไม่มีเลย ชั้นล่างด้านหน้าของอาคารเป็นชุดประตูบานเฟี้ยมไม้ เปิดออกได้ตลอดความกว้างของแต่ละคูหา ชั้นบนปกติจะทำเป็นชุดหน้าต่างตรงกลางแต่ละคูหา ตัวอาคารแบ่งออกเป็นสองช่วง ช่วงด้านหน้าติดถนนจะเป็นสองชั้นคลุมด้วยหลังคาจั่ว หันด้านลาดหลังคาออกถนน ด้านหลังเป็นเรือนหลังคาจั่วชั้นเดียว หรือเป็นหลังคาหมาแหงนทิ้งชายไปทางด้านหลัง ชั้นล่างด้านหน้าใช้เป็นร้านค้า ด้านหลังเป็นที่อยู่อาศัย มีครัว และห้องน้ำอยู่บริเวณด้านหลังสุดของอาคาร ชั้นบนมักทำเป็นชั้นเต็มเท่าชั้นล่าง โดยใช้เป็นห้องนอน ไม่นิยมทำชั้นลอย ห้องแถวไม้สองชั้นที่เหลืออยู่ในเมืองน่านปัจจุบัน ไม่มีระเบียงด้านหน้าในชั้นบน แต่จากภาพถ่ายโบราณพบว่า ห้องแถวที่มีระเบียงด้านหน้ายื่นออกมาตรงกลางของช่วงเสาในแต่ละคูหา (ไม่ยื่นระเบียงตลอดความกว้างของช่วงเสา) เป็นลักษณะที่พบเห็นได้ในเมืองน่านในอดีต รวมทั้งการใช้แนวเสาระเบียงทางเดินตลอดความยาวของห้องแถวในชั้นล่าง ก็พบเห็นได้ด้วยเช่นกัน

ห้องแถวไม้สองชั้นแบบไม่มีแนวเสาระเบียงทางเดิน มักทำเป็นกันสาดยื่นออกมาด้านหน้าระหว่างชั้นล่างและชั้นบน ในกรณีที่กันสาดยื่นออกมามาก อาจทำค้ำยันด้านล่างเป็นแขนขึ้นไปรับ ห้องแถวไม้ในลักษณะเป็นรูปแบบที่เรียบง่ายที่สุด ไม่มีการตกแต่งใดๆ ทั้งบนรูปด้านหน้าอาคาร และเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมมากที่สุดรูปแบบหนึ่งของเมืองน่าน

ภาพที่ 7-8 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินเปิดป้ายนามและอาคารเรียน โรงเรียนราชานุบาล เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2512 ในรูปจะสังเกตเห็นห้องแถวไม้สองชั้นหน้าโรงเรียนบนถนนสุมนเทวาราชก่อนจะถูกเพลิงไหม้ไปในปี พ.ศ. 2523 (ซ้าย) ห้องแถวไม้สองชั้นบนถนนสุมนเทวราชเยื้องวัดกู่คำ มีรูปแบบที่ไม่แตกต่างจากกลุ่มที่อยู่หน้าโรงเรียนราชานุบาลในอดีตบนถนนเดียวกัน (ขวา)

ภาพที่ 9-10 ห้องแถวไม้สองชั้นแบบไม่มีแนวเสาระเบียงทางเดิน บนถนนมหาพรหมหม

ห้องแถวไม้สองชั้นแบบมีเสาระเบียงทางเดิน พบเห็นได้ในบริเวณย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองน่านในอดีตเช่นกัน โดยเฉพาะบริเวณจุดตัดระหว่างถนนสุมนเทวราชกับถนนมหาวงศ์ขึ้นไปทางทิศเหนือ และตามถนนมหาวงศ์ไปทางทิศตะวันออกจนถึงจุดตัดกับถนนข้าหลวงขึ้นไปทางเหนือ บริเวณดังกล่าวในอดีตจะมีห้องแถวไม้สองชั้น ที่มีเสาระเบียงทางเดินด้านหน้าขึ้นไปรับชายคาที่ยื่นออกมาระหว่างชั้นบนและชั้นล่าง เรียงเป็นแนวตามถนนเป็นรูปตัว U ล้อมตลาดที่อยู่ภายในบล็อกของถนนทั้ง 3 สาย แต่ทั้งหมดได้ถูกเพลิงไหม้ไปในปี พ.ศ. 2523

ตัวอย่างของห้องแถวไม้สองชั้นที่รอดพ้นจากเพลิงไหม้ และยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน คือ ห้องแถวไม้ 1 คูหา 2 ช่วงเสา บนถนนสุมนเทวราชฝั่งทิศตะวันตก ซึ่งเป็นที่ตั้งของร้านนานาภัณฑ์ ซึ่งเป็นห้องแถวไม้สองชั้นแบบมีเสาระเบียงทางเดินขึ้น

ไปรับระเบียงด้านบน (ไม่ได้รับชายคายื่น) ห้องแถวนี้แต่เดิมเป็นสมบัติของเจ้าบุญตุ้ม มหาวงศนันท์ ธิดาของเจ้าราชวงศ์ (สิทธิสาร ณ น่าน) ผู้เป็นโอรสของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ อาคารได้รับการสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2400-2420

ภาพที่ 11 ภาพถ่ายก่อนเกิดเพลิงไหม้ในปี พ.ศ. 2523 สังเกตห้องแถวไม้สองชั้นยาวต่อเนื่องเป็นรูปตัว U มีการยื่นชายคาด้านหน้าอาคารระหว่างชั้นบนและชั้นล่าง และมีเสารับชายคาด้านล่าง

ภาพที่ 12 ถนนสุมนเทวราช จะสังเกตเห็นห้องแถวไม้ 2 คูหาของร้านนานาภัณฑ์ที่มีเสาระเบียงทางเดินยื่นออกมาด้านหน้า และถูกขนาบด้วยอาคารคอนกรีตซ้ายขวา

ร้านนานาภัณฑ์มีโครงสร้างและวัสดุประกอบอาคารเป็นไม้ทั้งหมด ยกเว้นหลังคาที่มุงด้วยสังกะสี สันนิษฐานว่าเดิมน่าจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผา การวางผังของอาคารแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ อาคารส่วนหน้า และอาคารส่วนหลัง อาคารส่วนหน้าเป็นอาคารสองชั้นเต็ม ชั้นล่างด้านหน้าเป็นพื้นที่ประกอบกิจการค้า แต่ละช่วงเสาเป็นประตูบานเฟี้ยมที่เปิดออกได้เต็มความกว้าง เหนือชุดประตูเป็นช่องระบายอากาศรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากรุด้วยลวดตาข่ายด้านใน ด้านหลังของอาคารส่วนหน้ามีบันไดรูปตัว L ขึ้นสู่ชั้นสองผ่านระเบียงยาวตลอดความกว้างของอาคารก่อนเข้าสู่ห้องสำหรับพักอาศัยด้านใน ด้านหน้าสุดของอาคารเป็นระเบียง มีราวกันตกทำจากไม้เจาะช่องเรียงประกบกันทางตั้งเป็นลวดลายรั้วป่องไข่ ด้านข้างของระเบียงทั้งสองฝั่งตีเป็นผนังเว้นช่องให้ลมผ่านได้ ใต้ระเบียงมีเสา 3 ต้นขึ้นไปรับ และแบ่งอาคารออกเป็น 2 ช่วงเท่าๆ กัน เหนือระเบียงมีชายคายื่นคลุม ลดชั้นมาจากหลังคาจั่วคลุมอาคารส่วนหน้าอีกที โดยหันด้านลาดหลังคาออกสู่ถนน อาคารส่วนหลังเป็นส่วนต่อเนื่องจากส่วนหน้า ในลักษณะเป็นโถงที่คลุมด้วยหลังคาหมาแหงนด้านบน และลาดลงสู่ด้านหลังของอาคาร พื้นที่ส่วนหลังใช้เป็นที่เก็บของ ทำครัว ทานอาหาร และห้องน้ำ ในปี พ.ศ. 2561 ร้านนานาภัณฑ์ได้ถูกรื้อลงเพื่อสร้างเป็นตึกแถวคอนกรีต ในรูปแบบที่คล้ายคลึงกับอาคารหลังเดิม

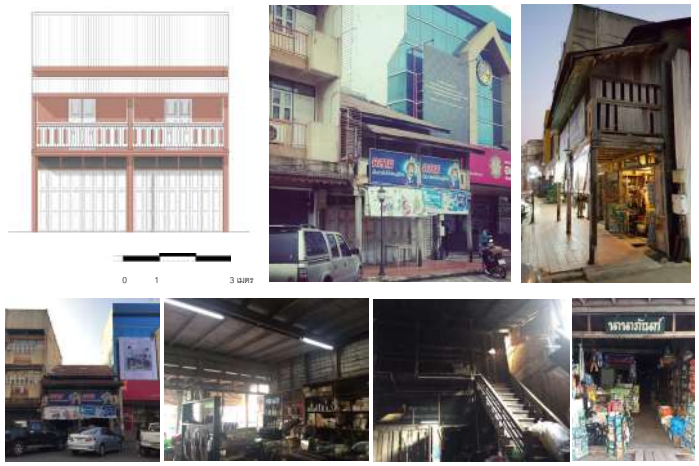

ภาพที่ 13 ร้านนานาภัณฑ์

ห้องแถวไม้ 5 ช่วงเสา บริเวณหัวมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจุดตัดถนนสุมนเทวราชกับถนนมหาวงศ์ เป็นห้องแถวไม้สองชั้นอีกชุดหนึ่งที่รอดพ้นจากการถูกเพลิงไหม้ ห้องแถวไม้ชุดนี้แต่เดิมเป็นสมบัติของเจ้าราชวงศ์ (สิทธิสาร ณ น่าน) มาก่อนเช่นกัน สันนิษฐานว่าอาคารน่าจะถูกสร้างขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกับร้านนานาภัณฑ์ ห้องแถวชุดนี้มีการออกแบบพื้นที่ใช้สอยชั้นบนยื่นออกมาจากแนวผนังด้านหน้าของอาคารชั้นล่าง โดยมีเสาระเบียงทางเดินขึ้นไปรับเป็นช่วงๆ พื้นที่ด้านหน้าภายในอาคารยังทำเป็นช่องเปิดทะลุขึ้นไปถึงโถงชั้นบน

ภาพที่ 14 งานทอดกฐินของแม่เจ้าบุญโสม เจ้าประดิษฐ์ และเจ้าโคมทอง ณ วัดหัวข่วง ในปี พ.ศ. 2507 จะสังเกตเห็นห้องแถวไม้ 5 ช่วงเสาหลังหัวมุมทางด้านขวาของภาพ ซึ่งมีลักษณะไม่ต่างจากปัจจุบัน

อาคารใช้ไม้เป็นโครงสร้างและวัสดุประกอบอาคารทั้งหมด ด้านหน้าของอาคารในชั้นล่างเป็นชุดประตูบานเฟี้ยมเปิดออกได้ตลอดในแต่ละช่วงเสา เหนือประตูเป็นช่องระบายอากาศทำจากไม้ระแนงตีทแยงมุม เสริมลวดลายวงกลมตรงกลาง เสาระเบียงทางเดินด้านหน้าแต่เดิมเป็นเสาไม้ทั้งต้นวางลงบนพื้นทางเดิน ปัจจุบันได้เปลี่ยนฐานเสาเป็นคอนกรีตแทน ชั้นบนเป็นผนังไม้ตีทางนอน เว้นเป็นช่องหน้าต่างเต็มความกว้างของเสาแต่ละช่วง เหนือหน้าต่างเป็นช่องแสงลูกฟักกระจก เหนือขึ้นไปจากช่องแสงจนถึงฝ้าไม้ภายในอาคารทำเป็นช่องระบายอากาศ โดยตีไม้ระแนงเป็นตารางสี่เหลี่ยม ตรงกลางทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมโดยบิดมุมไปด้านบนและล่าง และใส่ลูกฟักกระจกสีแทน หลังคาเป็นทรงจั่วหันด้านลาดหลังคาออกสู่ถนน สันนิษฐานว่าหลังคาของอาคารดั้งเดิมน่าจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผา แต่ต่อมาได้เปลี่ยนไปมุงกระเบื้องว่าวซีเมนต์ และเปลี่ยนเป็นหลังคาเหล็กรีดสีน้ำตาลลวดลายกระเบื้องอีกครั้งในปี พ.ศ. 2560

ห้องแถวไม้สองชั้นแบบมีเสาระเบียงทางเดินอีกรูปแบบหนึ่งของเมืองน่าน คือ ห้องแถวที่มีเสารับชายคาที่ยื่นออกมาระหว่างชั้นบนและชั้นล่าง เหนือชายคาของแต่ละคูหาตรงกลางระหว่างช่วงเสาทำเป็นระเบียงเล็กๆยื่นออกมาด้านหน้ากว้างพอประมาณประตูบานเปิดคู่เปิดออกมาได้ โดยระเบียงที่ยื่นออกมาเป็นอิสระทางโครงสร้างจากชายคา และเสารับชายคาที่อยู่ด้านล่าง ปัจจุบันห้องแถวรูปแบบนี้ไม่หลงเหลือให้เห็นแล้วในเมืองน่าน แต่สันนิษฐานว่าในอดีตสามารถพบเห็นได้ตามริมถนนสายสำคัญ เช่น ถนนสุมนเทวราช และความนิยมในรูปแบบนี้อาจทำให้เกิดการลอกเลียนต่อเติมอาคารตามมา ในอาคารห้องแถวที่มีเฉพาะชายคาและเสารับชายคาด้านหน้า แต่ได้มีการต่อเติมระเบียงยื่นออกมาในภายหลัง โดยวางเสารับระเบียงลงบนโครงสร้างชายคา และมีเสาระเบียงทางเดินรับโครงสร้างชายคาอยู่ด้านล่างอีกที ทำให้ระเบียงที่ต่อเติมขึ้นมาภายหลังสามารถยื่นออกมาได้มากกว่าแบบดั้งเดิม

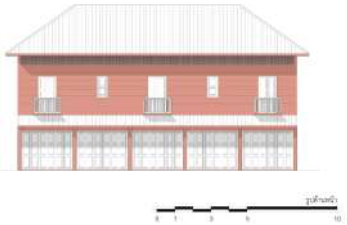

ภาพที่ 15-16 ห้องแถวไม้สองชั้นแบบมีแนวเสารับชายคาและมีระเบียงยื่นด้านบน ซึ่งไม่เหลือให้เห็นแล้วในเมืองน่านปัจจุบัน

ภาพที่ 17 ถนนสุมนเทวราช ด้านขวาของภาพจะสังเกตเห็นห้องแถวไม้สองชั้น 5 คูหา มีเสาระเบียงทางเดินขึ้นไปรับชายคา โดย 3 คูหาทางซ้าย เหนือชายคามีระเบียงยื่นออกมาในชั้นบน

ภาพที่ 18 ห้องแถวไม้สองชั้น ที่มีการต่อเติมระเบียงด้านหน้าบนชั้นสองขึ้นภายหลัง

เรือนค้าไม้สองชั้น

เรือนค้าไม้สองชั้นของเมืองน่านเป็นที่อยู่อาศัยแบบเรือนเดี่ยว 2-4 ช่วงเสา มีเสาระเบียงทางเดินด้านหน้าอาคารขึ้นไปรับระเบียงบนชั้นสอง อาคารมักแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหน้า และส่วนหลัง แยกจากกันด้วยฝาหลังคาคนละชุด หลังคาส่วนหน้าเป็นจั่วหรือปั้นหยา หลังคาส่วนหลังเป็นจั่วหรือหลังคาลาดฝาเดียวลงสู่ด้านหลัง ด้านหลังสุดของอาคารถ้ามีที่ว่างเหลืออยู่ภายในแปลงที่ดิน มักใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่ ห้องเก็บของ ห้องน้ำ โรงเก็บอุปกรณ์ หรือสวนครัว อาคารส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2450 โดยใช้ไม้เป็นโครงสร้าง และองค์ประกอบของอาคารทั้งหมด ประตูและหน้าต่างนิยมทำเป็นบานเปิดคู่ ยกเว้นประตูด้านหน้าอาคารในชั้นล่าง ที่มักทำเป็นประตูบานเฟี้ยมตลอดความกว้างของช่วงเสา หลังคาแต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องดินเผา ก่อนเปลี่ยนเป็นกระเบื้องว่าวซีเมนต์ กระเบื้องวิบูลย์ศรี กระเบื้องลอนคู่ และสังกะสีในปัจจุบันตามลำดับ รูปทรงของอาคารจะมีลักษณะที่เรียบง่าย ตรงไปตรงมา ถ้าจะมีการสร้างลวดลาย หรือองค์ประกอบประดับ มักจะเป็นการตีไม้ฉลุลวดลายตามราวระเบียง และเชิงชาย เรือนค้าไม้สองชั้นถึงแม้จะเป็นอาคารเดี่ยว แต่ก็มักสร้างเรียงต่อๆกันไปตามแนวถนน โดยไม่ได้คำนึงถึงการรักษาแนวเสาระเบียงทางเดินด้านหน้าให้เสมอกัน ทำให้เรือนแต่ละหลังไม่อยู่ในแนวเดียวกัน และแนวเสาระเบียงทางเดินไม่ต่อเนื่องกัน

ภาพที่ 19 เรือนค้าไม้สองชั้นของเมืองน่านในอดีต
(ไม่ทราบปี และสถานที่ที่แน่ชัด)

ภาพที่ 20 ถนนสุมนเทวราช มุมมองจากบริเวณหน้าโรงแรมพูคาน่านฟ้าในปัจจุบัน สังเกตเห็นเรือนค้าไม้สองชั้นหลากหลายรูปแบบตั้งเรียงไปตามแนวถนน (ถ่ายก่อนปี พ.ศ. 2502)

ภาพที่ 21 ถนนสุมนเทวราช มุมมองเดียวกับภาพที่ 22 ขณะมีขบวนแห่ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) เคลื่อนผ่านในช่วงระหว่างวันที่ 19-21 มีนาคม พ.ศ. 2502

ปัจจุบันมีเรือนค้าไม้สองชั้น ที่หลงเหลืออยู่ในเมืองน่านทั้งหมด ตั้งอยู่บนถนนสุมนเทวราช เรือนค้าไม้ 4 ช่วงเสาบริเวณหัวมุมถนนซอยกับถนนสุมนเทวราชฝั่งทิศตะวันตก เป็นเรือนค้าไม้สองชั้นที่ยังคงสภาพดั้งเดิมที่สุด เรือนค้าหลังนี้ได้รับการก่อสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด โครงสร้างของอาคาร รวมทั้งวัสดุประกอบอาคารเป็นไม้ทั้งหมด ทางเข้าอาคารชั้นล่างเป็นประตูบานเฟี้ยมไม้ที่เปิดออกได้ตลอดความกว้างของช่วงเสาแต่ละช่วง อาคารแยกเป็นส่วนหน้าและส่วนหลัง ด้านหน้าของ

อาคารในชั้นบนเป็นระเบียงยาวตลอดความกว้างของอาคาร มีชุดประตูบานเปิดคู่ออกสู่ระเบียงด้านหน้า ในสองช่วงเสาตรงกลาง ช่วงเสาริมสุดด้านซ้ายและขวา เป็นชุดหน้าต่างบานเปิดคู่ลูกฟักไม้ ฝาผนังของอาคารทั้งสองชั้นเป็นไม้ตีทับแนวทางนอน หลังคาอาคารส่วนหน้าเป็นทรงปั้นหยายื่นคลุมมาถึงระเบียงด้านหน้า หลังคาอาคารส่วนหลังเป็นทรงจั่ว ยื่นคลุมมาถึงระเบียงด้านหลังเช่นกัน สันนิษฐานว่าแต่เดิมหลังคาน่าจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผา ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นสังกะสีเหมือนเช่นในปัจจุบัน

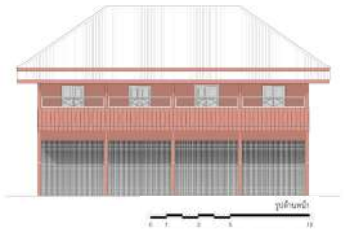

ภาพที่ 22 เรือนค้าไม้สองชั้น 4 ช่วงเสา บนหัวมุมถนนสุมนเทวราช กับถนนซอยฝั่งทิศตะวันตก

ภาพที่ 23 บ้านอำนวยพรสร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2450 - 2460 เป็นเรือนค้าไม้สองชั้นแบบ 3 ช่วงเสา หนึ่งในสองหลังที่ยังคงเหลืออยู่ในเมืองน่าน

ภาพที่ 24 เรือนค้าไม้สองชั้นแบบ 3 ช่วงเสา ตรงหัวมุมถนนสุมนเทวราช กับตรอกหัวเวียงใต้ เยื้องกับบ้านอำนวยพร

ภาพที่ 25 เรือนค้าไม้สองชั้นแบบ 2 ช่วงเสา สองหลังสุดท้าย บนถนนสุมนเทวราช ฝั่งทิศตะวันตก เรือนฝั่งขวามีเสาประดับระเบียงขึ้นไปรับหลังคา ทำให้ดูเหมือนเป็นเรือน 4 ช่วงเสา

ภาพที่ 26 เรือนค้าและห้องแถวไม้ ที่เหลือจำนวนไม่มาก แต่กอปรเป็นภูมิทัศน์เมืองที่มีเอกลักษณ์ให้กับย่านหัวเวียงใต้ของเมืองน่าน

เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น

เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น โดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ภายในบล็อกของถนนสายสำคัญของเมืองน่าน ซึ่งโดยปกติจะมีเรือนค้าไม้ ห้องแถว และอาคารพาณิชย์ ตั้งประชิดอยู่ริมถนน เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจะตั้งอยู่ด้านหลังอาคารประชิดถนนเหล่านี้ ตามถนนสายย่อย ถนนซอย และตรอก ภายในชุมชน ทำให้สังเกตเห็นได้ยาก และเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นเหล่านี้มักตั้งกระจายอยู่ไปทั่วบริเวณ ไม่เกาะกลุ่มอยู่ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง

ภาพที่ 27-28 ลักษณะของหมู่บ้านเมืองที่พบเห็นได้ในเมืองน่าน ซึ่งกอปรขึ้นจากเรือนไม้พักอาศัยพื้นถิ่น ที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปในชุมชนด้านหลังตึกแถว และอาคารคอนกรีตริมถนน

เรือนไม้พักอาศัยพื้นถิ่นเป็นที่อยู่อาศัยในเขตเมืองของเมืองน่าน ที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาเป็นเมือง จากรูปแบบการอยู่อาศัยแบบกลุ่มหมู่บ้านตามลักษณะสังคมชนบทในอดีต เกิดเป็นลักษณะของหมู่บ้านเมือง (urban village) ซึ่งเป็นรูปแบบการอยู่อาศัย และการกอปรขึ้นเป็นเมือง ที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองน่าน เรือนไม้พักอาศัยพื้นถิ่นเหล่านี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง และเรือนสองชั้นประยุกต์

เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง

เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงในลักษณะของเรือนเครื่องผูก (เรือนไม้บั่ว) ไม่หลงเหลือให้เห็นแล้วในเขตเมืองน่านปัจจุบัน ยกเว้นที่ทำขึ้นใหม่เพื่อใช้จัดแสดง หรือเป็นที่จัดงานชั่วคราว เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่เป็นเรือนไม้จริง หรือเรือนเครื่องสับทั้งหมด

เรือนไม้บั่ว ที่พบในเมืองน่านในอดีต มีทั้งสร้างขึ้นเพื่อการอยู่อาศัย และใช้ประโยชน์เฉพาะของแต่ละอาคาร เป็นเรือนชนิดหนึ่งที่ได้รับความนิยมมากในการก่อสร้าง เนื่องจากก่อสร้างง่าย รวดเร็ว ไม่ต้องใช้ช่างฝีมือหรือสล่า และมีราคาไม่แพง เพราะใช้วัสดุที่หาได้ตามธรรมชาติในพื้นที่รอบๆเมืองน่าน ซึ่งปกติจะใช้ไม้ไผ่ (ไม้บั่ว) เป็นวัสดุหลัก หลังคามุงด้วยใบตองตึง (ใบพลวง) หญ้าคา หรือแฝก มักสร้างเป็นเรือนเดี่ยวขนาดเล็ก หรือเรือนแถวยาว เพื่ออยู่อาศัย หรือใช้ประโยชน์เพียงชั่วคราว อายุการใช้งานจึงสั้น และไม่มีเรือนไม้บั่วแบบดั้งเดิมหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน อาจมีเพียง “ห้างคั้ง” ที่พอเป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการสร้างเรือนเครื่องผูกของเมืองน่านในอดีตได้ในปัจจุบัน

ภาพที่ 29 เรือนไม้บั่วยกใต้ถุนพอพันดิน สร้างในปี พ.ศ. 2453 เพื่อเป็นโฮงสอนของโรงเรียนหญิง (โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษาในปัจจุบัน)

ภาพที่ 30 ห้างคั้งกลางลำน้ำน่าน

เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงแบบเรือนไม้จริง เป็นเรือนพักอาศัยที่ยังพบเห็นได้ในเขตเมืองน่าน ในอดีตการก่อสร้างจะใช้ไม้จริงเป็นวัสดุในการก่อสร้างทั้งหมด รวมถึงวัสดุมุงหลังคาที่เป็นแป้นเกล็ดไม้ หรือใช้ไม้จริงเป็นส่วนใหญ่ โดยมีไม้ไผ่เป็นวัสดุร่วม รูปทรงของอาคารมีความหลากหลาย แต่มีลักษณะร่วมบางประการ เช่น การมีลำดับการเข้าถึงผ่าน ชาน และเติ่น ก่อนเข้าสู่ห้องด้านใน การวางผังเป็นกลุ่มเรือนและแยกผืนหลังคาออกจากกัน ทำให้หลังคาไม่ได้เป็นหลังคาผืนเดียว แต่มีการใช้ทรงหลังคาแบบเดียวกัน วางเรียงกันในรูปแบบต่างๆ หรือใช้ทรงหลังคาที่แตกต่างร่วมกันในหลังเดียว โดยทรงหลังคาที่นิยม คือ ทรงจั่ว ปั้นหยา และมะนิลา หลังคาแต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องดินขอ ซึ่งมักถูกเปลี่ยนเป็นกระเบื้องว่าวซีเมนต์ กระเบื้องวิบูลย์ศรี กระเบื้องลอน หรือสังกะสี ในภายหลัง ด้วยลักษณะของเรือนที่ต้องอาศัยการคัดเลือกไม้ ไสไม้ให้ได้ขนาดและหน้าตัดที่เหมาะสม รวมทั้งวิธีการเข้าไม้ ต่อไม้ ดังนั้นจึงต้องอาศัยสล่าที่มีความชำนาญในการสร้างเรือน

โดยปกติตัวเรือนจะเป็นเรือนเดี่ยว หรือเรือนแฝด ในกรณีที่เป็นเรือนแฝด เรือนทั้งสองจะมีขนาดที่แตกต่างกัน เรือนที่มีขนาดใหญ่กว่าเรียกว่า เรือนหลวง และมักอยู่ทางตะวันออก หิ้งผีบรรพบุรุษจะอยู่ในเรือนหลังนี้ ส่วนเรือนที่เล็กกว่า เรียกว่า เรือนน้อย และมักอยู่ทางตะวันตก ด้านหน้าของเรือนน้อยเป็นที่นั่งทำงานระหว่างวัน ทานอาหาร ส่วนด้านหลังเป็นครัวไฟ ถ้าลูกสาวของบ้านแต่งงาน เรือนน้อยจะถูกใช้เป็นห้องหอ โดยจะกั้นเป็นห้องขึ้นภายใน หลังคาของเรือนน้อยในบางครั้งจะร่นจากเรือนหลวงไปทางด้านหลัง ถ้าหลังคาของทั้งสองเรือนวางชิดขนานกันและผืนหลังคาลาดมาชนกัน ตรงจุดบรรจบจะทำเป็นรางริน (รางน้ำ) มารับ ซึ่งโดยปกติมักอยู่เหนือชานหรือโถง

การจัดพื้นที่ใช้สอยของเรือน โดยปกติใต้ถุนเรือนจะเป็นดิน และใช้เป็นพื้นที่สำหรับเก็บอุปกรณ์ทางการเกษตร เกวียน หูกทอผ้า หลัว (ไม้ฟืน) หรือเลี้ยงสัตว์ ด้านหน้าสุดของเรือนในชั้นบนเป็นชาน ซึ่งมีบันไดขึ้นมาจากด้านล่าง ด้านล่างของบันไดมักมีที่ล้างเท้า และมักพบเสาสูงข้างบันได ตั้งขึ้นมารับชายคาที่ยื่นมาคลุมบันได โดยปกติบันไดหลักมักทำขึ้นจากไม้จริง ในเรือนที่มีขนาดใหญ่มักมีบันไดครัว แยกต่างหากอีกหนึ่งชุดทางด้านหลังของเรือน บริเวณชานนี้อาจพบฮ้านน้ำ (ร้านน้ำ) ซึ่งเป็นศาลาขนาดเล็กสำหรับวางหม้อน้ำไว้รับรองแขก ชานมีทั้งส่วนที่ไม่มีหลังคาคลุม ซึ่งเรียกว่า ชานแดด หรือ นอกชาน และส่วนที่มีหลังคาคลุมซึ่งอาจยาวลึกเข้าไปในเรือน จนไปถึงด้านหลัง ซึ่งเปรียบเสมือนโถงทางเดิน ที่เชื่อมพื้นที่ส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน ถัดจากชานลึกเข้ามาจะเป็นเติ่น หรือเจ๊าะ ซึ่งจะยกระดับพื้นสูงขึ้นมาจากพื้นชาน และเป็นพื้นที่เปิดโล่ง ที่มีหลังคาคลุม เติ่นจะใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ระหว่างวัน เช่น พักผ่อน รับแขก ทำงาน รวมทั้งเป็นที่นอนของลูกชายของเจ้าของบ้าน

จากเติ่นซึ่งเป็นพื้นที่(กึ่ง)เปิดโล่ง จะเข้าสู่ห้องที่ปิดล้อม ซึ่งใช้เป็นห้องนอนของสมาชิกในครอบครัว เรือนแต่ละหลังอาจมีจำนวนห้องที่แตกต่างกันไป บางเรือนอาจมีห้องเป็นลักษณะของโถงขนาดใหญ่โถงเดียว และทำการกั้นผนังลอยเป็นห้องย่อยๆ ห้องนอนถือว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัวของเจ้าของบ้าน การลุกล้ำเข้าไปภายในโดยไม่รับอนุญาตจึงถือเป็นการผิดผี โดยผีในที่นี้ หมายถึง ผีบรรพบุรุษ ซึ่งมักมีการตั้งหิ้งผีบรรพบุรุษภายในห้องนอนของผู้ที่อาวุโสสุด ประตูทางเข้าห้องจึงมักมีการประดับห้ายนต์ไว้เหนือกรอบประตู เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายเข้าไปในพื้นที่ส่วนตัวด้านใน และด้านล่างของกรอบประตูจะมีธรณีประตู ที่เรียกว่า ข่มประตู เพื่อเป็นตัวแบ่งพื้นที่ภายใน (ห้องนอน-เป็นส่วนตัว) กับภายนอก (เติ่น-ใช้สอยร่วม) ออกจากกัน

ด้านหลังของเรือนเป็นครัวไฟ ในเรือนขนาดใหญ่อาจทำเป็นเรือนครัวแยกต่างหากอีกเรือน โดยเชื่อมต่อกันด้วยชาน ซึ่งมักอยู่ปลายสุดของชานด้านใน ฝาผนังบริเวณครัวไฟ หรือเรือนครัว มักทำเป็นช่องโล่ง เพื่อให้ควันระบายออกได้สะดวก พื้นไม้จะตีเว้นร่อง เพื่อเวลาซักล้าง ทำความสะอาดภาชนะ และอุปกรณ์ครัว น้ำจะได้ไหลลงสู่ใต้ถุนด้านล่าง ครัวไฟจะตั้งภาชนะหุงต้มบนกะบะใส่ดินอัดแน่น ด้านบนมักทำเป็นหิ้งตะแกรงไม้เพื่อวางภาชนะและอาหาร เพื่อให้ควันจากการหุงหาอาหารขึ้นไปรมไล่ความชื้นและแมลง ด้านหลังของเรือนยังเป็นที่ตั้งของส้วม และห้องอาบน้ำ (ตั้มน้ำ) ในสมัยก่อนมักสร้างแยกต่างหากจากเรือนในชั้นล่าง โดยอาจทำเป็นห้องสี่เหลี่ยมล้อมด้วยไม้ ไม่มีหลังคาคลุม และปลูกต้นไม้บริเวณโดยรอบ ถ้าในบริเวณมียุ้งข้าวจะตั้งแยกต่างหากจากเรือนพักอาศัย โดยทำเป็นอาคารไม้ทรงสี่หลี่ยมผืนผ้ายกใต้ถุนสูงแต่ดูแน่นหนากว่า มีกรณีที่พบการสร้างยุ้งข้าวเชื่อมกับเรือนพักอาศัยโดยตรงเช่นกัน ซึ่งมีทั้งวางไว้ด้านหน้าเรือน และด้านหลังเรือน บริเวณบ้านถ้าเป็นเครือญาติอาศัยอยู่ใกล้เคียงกัน อาจไม่ทำรั้วแบ่งเขตที่ดินที่ชัดเจน หรืออาจมีการปลูกพืชผักสวนครัวกั้นเป็นรั้ว และใช้ไม้ไผ่ หรือไม้จริงตีเว้นช่วงพอประมาณเสริมอีก

ชั้นหนึ่ง ในสมัยก่อนเรือนแต่ละหลังที่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน จะมีข่วงบ้าน (ลานบ้าน) ซึ่งเป็นลานโล่งในบริเวณที่ดินของเรือนแต่ละหลัง เป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับข่วงบ้านของเรือนหลังอื่นๆ ในบริเวณข่วงบ้านมักมีบ่อน้ำ และยุ้งข้าว หรือยุ้งพืชไร่ตั้งอยู่ เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงโดยส่วนใหญ่มีอายุถอยหลังไปได้ไม่น้อยกว่าปี พ.ศ. 2460 และมีอายุที่เก่ากว่าเรือนสองชั้นประยุกต์โดยเปรียบเทียบ

เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง ที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ และเป็นตัวอย่างที่ดีของการวางผังตามแบบแผนที่นิยมกันในอดีต เช่น

บ้านคุณจันทร์ดี ยศสุด ชุมชนบ้านมหาโพธิ
บ้านคุณจันทร์ดี เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูงที่มีลักษณะที่เรียบง่าย ด้านหน้าเรือนมีบันไดที่มีหลังคาคลุมขึ้นสู่ชานระเบียงชั้นบนของบ้าน ซึ่งมีฮ้านน้ำตั้งอยู่ทางซ้ายมือ ชานหน้าบ้านจะเชื่อมต่อกับชานทางเดินกลางเรือนลึกเข้าไปยังด้านหลัง โดยมีเติ่นขนาบอยู่ในทั้งสองฝั่งก่อนเข้าสู่ห้องนอน พื้นเติ่นยกระดับจากพื้นชานขึ้นมาเล็กน้อย เหนือชานทางเดินกลางเป็นรางรินขนานทางเดินลึกไปยังด้านหลังของเรือน แต่เดิมชานทางเดินกลางไม่มีหลังคาคลุม น้ำฝนจึงลงสู่ชานโดยตรง พื้นไม้จึงตีเว้นร่อง ภายหลังได้ต่อเติมชายคาให้มาชนกัน ทำรางริน และเปลี่ยนพื้นเป็นไม้กระดานตีชิดแทน ด้านหลังของเรือนมีบันไดขึ้นสู่ครัวและห้องน้ำที่ต่อเติมขึ้นภายหลังได้โดยตรง

ภาพที่ 31 บ้านคุณจันทร์ดี ยศสุด ชุมชนบ้านมหาโพธิ

บ้านคุณพรรณี พรหมคำปา
ถนนมะโน ชุมชนบ้านเมืองเล็น

บ้านคุณพรรณี เป็นเรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงอีกหลังหนึ่ง ที่ยังคงรักษาลักษณะดั้งเดิมเอาไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ ตัวเรือนแบ่งออกเป็นสองหลัง เชื่อมต่อกันด้วยชานทางเดินกลาง โดยมีบันไดที่มีหลังคาคลุมขึ้นมาจากชั้นล่างขึ้นมาสู่ชานทางเดินกลางนี้โดยตรง ชั้นล่างข้างบันไดมีคันปูนก่อเป็นสี่เหลี่ยมเพื่อเป็นที่ล้างเท้า และอุปกรณ์ต่างๆ ก่อนขึ้นเรือน เหนือชานทางเดินกลางมีรางรินวิ่งขนานลึกเข้าไปยังด้านหลังของเรือน พื้นชานเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง สองฝั่งของชานทางเดินเป็นเติ่น ซึ่งเป็นพื้นไม้กระดานตีชิด พื้นเติ่นฝั่งซ้ายจะยกขึ้นมาจากพื้นชานเพียงเล็กน้อย แต่ฝั่งขวาจะยกขึ้นมาสูงในระดับที่นั่งได้พอดี ถัดจากเติ่นเป็นห้องนอนขนาบกันไปในทั้งสองฝั่ง แต่เดิมปลายสุดของชานทางเดินกลางจะเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่องยื่นออกไปทางด้านหลังสำหรับเป็นพื้นที่ครัวและซักล้าง ด้านบนมีหลังคาคลุม แต่ผนังโล่ง และมีบันไดสำหรับลงไปห้องน้ำ ที่ตั้งแยกออกไปจากตัวเรือนได้โดยตรง ปัจจุบันบันไดได้ถูกรื้อถอนออกไป และได้มีการต่อเติมพื้นที่ด้านหลังเป็นห้องน้ำ ซึ่งเชื่อมต่อกับชานทางเดินกลางของเรือนได้โดยตรง เรือนหลังนี้สันนิษฐานว่าถูกสร้างในปี พ.ศ. 2490 เป็นอย่างช้า และเป็นเรือนไม้ยกพื้นใต้ถุนสูงหลังแรกๆ ในบริเวณถนนมะโน ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำน่านเอ่อท่วมอยู่เสมอ การสร้างเรือนแบบยกใต้ถุนสูงจึงเป็นการแก้ปัญหาในการอยู่อาศัยที่เหมาะสม แต่เมื่อถูกน้ำท่วมบ่อยครั้งไม้เสาได้ผุพังลง จึงได้มีการเปลี่ยนโคนเสาไม้ชั้นล่างเป็นเสาคอนกรีต และดีดบ้านขึ้นในเวลาต่อมาพร้อมกับต่อเติมกั้นเป็นห้องในชั้นใต้ถุน

ภาพที่ 32 บ้านคุณพรรณี พรหมคำปา ชุมชนบ้านเมืองเล็น

บ้านคุณบัวจันทร์ มงคลวิสุทธิ์

ถนนเทศบาลดำริห์ ซอยเทศบาลดำริห์ 1 ชุมชนบ้านเชียงแข็ง

บ้านคุณบัวจันทร์ เป็นเรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงที่ได้รับการก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2506 ตัวเรือนถูกยกขึ้นด้วยเสาอิฐก่อ ซึ่งแตกต่างจากเรือนหลังอื่นที่มีโครงสร้างเป็นเสาไม้ทั้งหลัง นอกจากนี้บันไดขึ้นเรือนด้านหน้ายังมียุ้งข้าวขนาบอยู่ด้านหนึ่ง ด้านหน้าสุดของเรือนเป็นชานระเบียงยาวเกือบตลอดความกว้าง เมื่อแรกสร้างบริเวณชานระเบียงนี้ไม่มีหลังคาคลุม เพื่อใช้เป็นที่ตากที่นอน หมอน มุ้ง แต่ได้มีการทำหลังคาขึ้นภายหลัง และยื่นคลุมไปถึงบันไดขึ้นเรือน ปลายสุดของระเบียงด้านซ้ายมือเป็นห้องนอน ที่ทำเป็นมุขยื่นออกมาเสมอแนวระเบียง ด้านขวามือเชื่อมกับชานของยุ้งข้าว จากชานระเบียงมีชานทางเดินลึกเข้าไปยังด้านหลังของเรือน ฝั่งขวาของทางเดินเป็นห้องนอน ฝั่งซ้ายเป็นเติ๋น ด้านหลังเติ๋นกั้นเป็นห้องโถงก่อนเข้าสู่ห้องนอน ด้านหลังสุดของชานทางเดินเป็นพื้นที่ครัว ซึ่งเป็นพื้นตีเว้นร่อง ผนังด้านข้างเป็นผนังรั้วด้านบนเปิดโล่ง ด้านข้างครัวมีบันไดขึ้นมาจากชั้นล่างได้โดยตรง เพื่อสะดวกในการลงไปหาบน้ำหาบฟืนขึ้นมาหุงหาอาหาร อีกด้านของครัวเป็นพื้นที่ซักล้าง และห้องน้ำ-ส้วม หลังคาแต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ แต่ได้เปลี่ยนเป็นสังกะสีในเวลาต่อมา

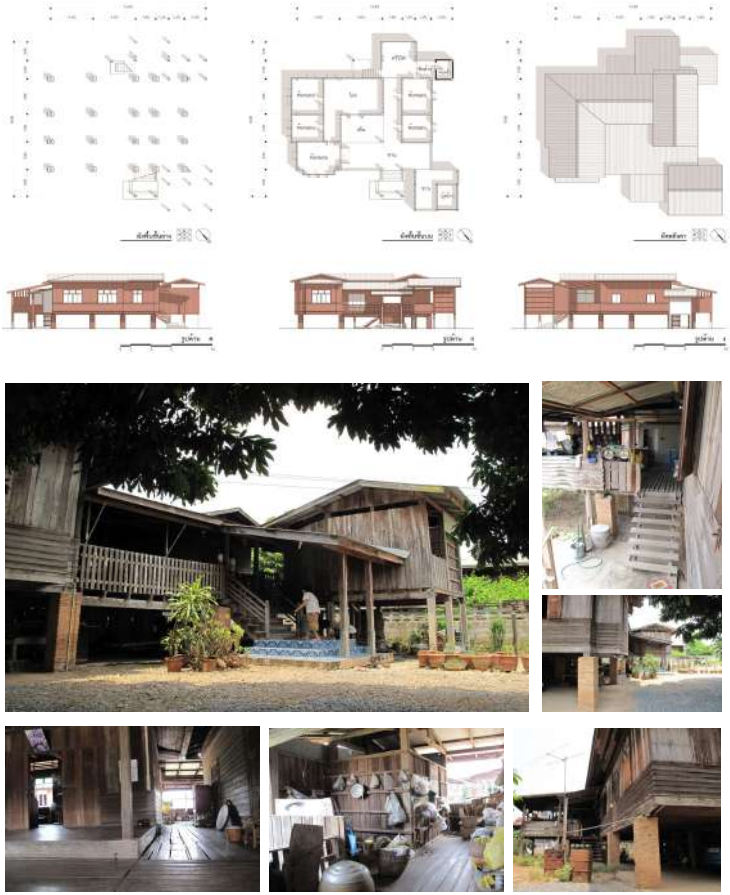

ภาพที่ 33 บ้านคุณบัวจันทร์ มงคลวิสุทธิ์ ชุมชนบ้านเชียงแข็ง

บ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

หัวมุมถนนสุมนเทวราช กับซอยสุมนเทวราช 2 ชุมชนบ้านพระเกิด

บ้านคุณพัชนีย์ได้รับการก่อสร้างขึ้นในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2467 - พ.ศ. 2484 ตัวบ้านเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง เสาปักลงดินโดยตรง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ มีห้องน้ำและบ่อน้ำแยกต่างหากออกไปจากเรือน แต่เดิมเรือนมีโครงสร้างแยกเป็น 3 ส่วน คือ เรือนพักอาศัย เรือนครัว และยุ้งข้าว แต่ปัจจุบันถูกเชื่อมถึงกันด้วยระเบียงที่มีหลังคาคลุม ซึ่งต่อเติมขึ้นมาภายหลัง

บันไดขึ้นสู่ระเบียงชั้นบนของเรือนอยู่ทางทิศตะวันออก ด้านหนึ่งของระเบียงเป็นห้องพระและสวดมนต์ ถัดจากระเบียงเป็นโถงทางเดินที่ขนาบด้วยห้องนอนในทั้งสองฝั่งไปสู่ด้านหลังของเรือน ปลายสุดโถงทางเดินเป็นพื้นลดระดับลงสู่ชานเชื่อมไปยังยุ้งข้าวเดิม ที่ในปัจจุบันถูกปรับเป็นห้องเก็บของและห้องน้ำ ปลายชานอีกด้านหนึ่งเชื่อมกับเรือนครัว ซึ่งมีบันไดขึ้นเรือนได้โดยตรง ชานเชื่อมเรือนครัวแต่เดิมไม่มีหลังคาคลุมจึงเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่องแม้ในปัจจุบัน พื้นครัวแต่เดิมจะยกสูงกว่าพื้นชาน แต่ในปัจจุบันถูกปรับให้มีระดับเสมอกันและมีหลังคาคลุม ตัวเรือนในปัจจุบันเป็นไม้เกือบทั้งหมด ยกเว้นห้องน้ำบนเรือน ห้องเก็บของใต้ถุนเรือนที่ต่อเติมขึ้นภายหลัง และฐานเสาคอนกรีตที่เสริมเข้ามาแทนโคนเสาไม้ที่ผุพังลง

ภาพที่ 34 บ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์ ชุมชนบ้านพระเกิด

บ้านคุณฉวีวรรณ ปานกลาง
ถนนอริยวงศ์ ซอย 1 ชุมชนบ้านอภัย

บ้านคุณฉวีวรรณได้รับการสร้างขึ้นประมาณก่อนปี พ.ศ. 2493 โดยบิดาของคุณฉวีวรรณ ซึ่งได้ว่าจ้างสล่าชื่อ กำนันประเสริฐ จากบ้านดูใต้มาทำการออกแบบและก่อสร้างเรือนด้านหลังของบ้านหลังปัจจุบัน หลังจากนั้นได้มีการต่อเติมขึ้นมาเรื่อยๆ เรือนหลังนี้ถูกสร้างขึ้นร่วมสมัยกับเรือนไม้ยกใต้ถุนสูงแบบกลุ่มเรือนมีชานเชื่อม แต่เรือนหลังนี้ได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงก่อนยุคที่อาคารครึ่งปูนครึ่งไม้จะเข้ามาได้รับความนิยมในเมืองน่านมากขึ้น ในขณะที่เรือนไม้ยกใต้ถุนสูงแบบกลุ่มเรือนมีชานเชื่อมเริ่มได้รับความนิยมน้อยลงไปเรื่อยๆ

เรือนด้านหลังดั้งเดิมเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงมีระเบียงด้านหน้า ด้านซ้ายของระเบียงมีมุขยื่นออกมาเท่าความกว้างของระเบียง ลึกต่อจากระเบียงเข้าไปเป็นโถงทางเดิน ที่ขนาบด้วยห้องนอนในทั้งสองฝั่ง ปลายสุดของโถงทางเดินเป็นพื้นที่สำหรับรับประทานอาหาร ทำครัว และห้องน้ำ โดยมีบันไดลงสู่ชั้นล่างได้โดยตรง ต่อมาได้มีการสร้างเรือนขึ้นอีกหลังทางด้านหน้าของเรือนหลังนี้ โดยอาศัยระเบียงหน้าบ้านของเรือนหลังเดิมเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับเรือนหลังใหม่ ซึ่งเป็นบริเวณที่รางรินจากปลายชายคาของเรือนหลังเก่า และหลังใหม่มาบรรจบกัน เรือนหลังใหม่เป็นเรือนยกใต้ถุนสูง และมีการวางผังห้องที่คล้ายคลึงกับเรือนหลังเก่า แต่ต่อมาได้มีการต่อเติมระเบียงด้านหน้าของเรือนเป็นห้อง และสร้างหลังคาจั่วคลุม รวมทั้งกั้นพื้นที่ใต้ถุนบ้านเป็นห้องขึ้น ทำให้เรือนมีผังและรูปทรงดังที่เห็นปัจจุบัน

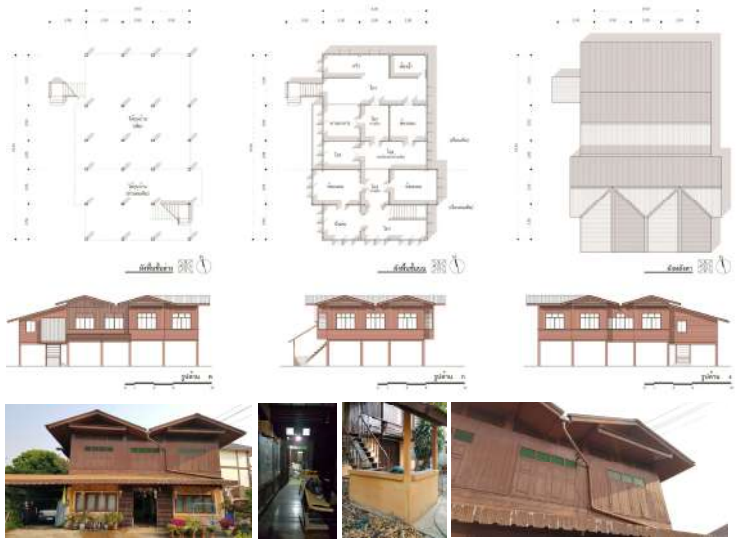

ภาพที่ 35 บ้านคุณฉวีวรรณ ปานกลาง ชุมชนบ้านอภัย

บ้านคุณแต่ง กำน้ำ

ถนนมหายศ ซอยมหายศ 3 ชุมชนบ้านมหาโพธิ

บ้านคุณแต่งสันนิษฐานว่าได้รับการสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อกว่า 100 ปีมาแล้ว แต่ได้รับการต่อเติม ดัดแปลงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และยังคงรูปแบบดั้งเดิมไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ เรือนประกอบขึ้นจากโครงสร้าง 3 ส่วน คือ เรือนใหญ่ที่ใช้เป็นที่พักอาศัย เรือนครัว และยุ้งข้าว ซึ่งเชื่อมถึงกันด้วยชาน แต่เดิมเรือนถูกสร้างขึ้นด้วยไม้สักทั้งหมด หลังคามุงด้วยแป้นเกล็ดแต่ได้เปลี่ยนเป็นสังกะสีในปัจจุบัน เช่นเดียวกับเสาไม้ในชั้นล่างที่ถูกเปลี่ยนเป็นเสาปูน และได้มีการต่อเติมห้องน้ำบนเรือนขึ้นในบริเวณที่ติดกับยุ้งข้าวเดิม บันไดหลักของเรือนวางขนานไปกับตัวบ้านขึ้นสู่ชานในชั้นบน ซึ่งมีหลังคาคลุมและสามารถใช้รับแขกได้ ถัดจากชานเป็นพื้นที่โถงยกระดับซึ่งมีขนาดใหญ่และมีห้องนอนวางเรียงอยู่ในมุมต่างๆทางด้านข้างและด้านหลัง เรือนครัวมีขนาดใหญ่ ด้านหน้าเรือนมีชานแดด ซึ่งใช้เป็นครัวไฟในขณะเดียวกันและเชื่อมต่อกับชานของเรือนใหญ่ได้โดยตรง พื้นที่ใต้ถุนของเรือนบางส่วนถูกกั้นเป็นห้องเก็บของอย่างง่ายๆ และใช้เป็นที่เก็บฟืน และอุปกรณ์ในการทำนาหาปลา

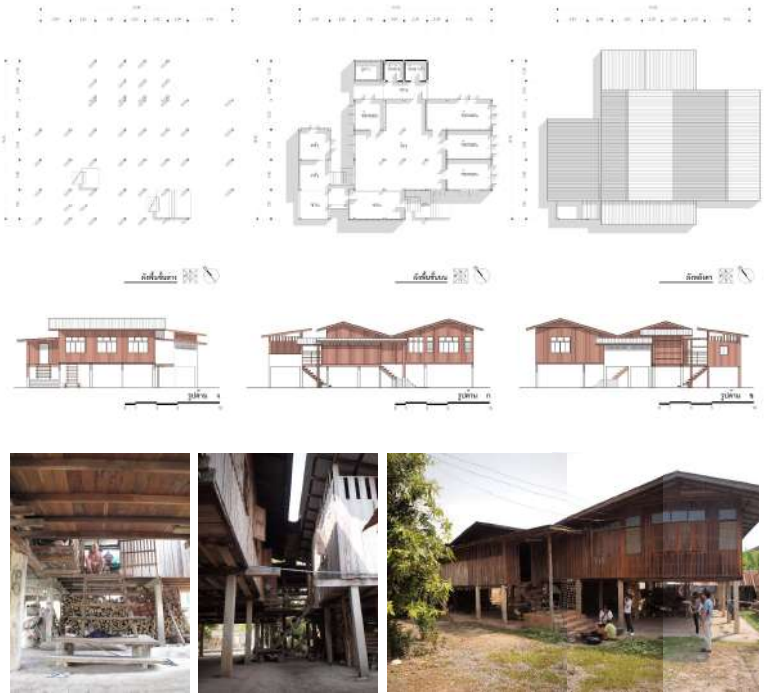

ภาพที่ 36 บ้านคุณแต่ง กำน้ำ ชุมชนบ้านมหาโพธิ

บ้านคุณคำดี แสนศรี

ถนนข้าหลวง ชุมชนบ้านดอนศรีเสริม

บ้านคุณคำดีได้รับการสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2525 เป็นเรือนยกใต้ถุนสูงบนเสาปูนในชั้นล่าง ชั้นบนใช้โครงสร้างและส่วนประกอบของเรือนเป็นไม้ทั้งหมด ซึ่งได้ไม้มาจากการรื้อเรือนหลังเก่าลง และซื้อมาเสริมบางส่วน การจัดผังพื้นที่ใช้สอยและรูปทรงของเรือนหลังปัจจุบันยังคงอ้างอิงจากเรือนหลังเก่าที่สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. 2498 เพื่อรองรับสมาชิกของครอบครัวทั้งหมด 5 คน ที่ประกอบอาชีพทำขนมขาย ทำให้เรือนหลังนี้มีพื้นที่ครัวกว้าง และมีกองฟืนสำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิงในการทำขนม เก็บไว้บนเรือนอยู่เป็นจำนวนมาก

ชั้นล่างของเรือนเคยใช้เป็นที่ทำกิจกรรมระหว่างวัน แต่ปัจจุบันน้ำน่านได้เอ่อท่วมบ่อยขึ้น จึงไม่ได้ใช้ประโยชน์อีกต่อไป ชั้นบนเข้าถึงได้จากบันไดด้านหน้าและด้านข้างของเรือน ด้านหน้าสุดของเรือนในชั้นบนเป็นระเบียง ที่มีห้องโถงขนาบอยู่ฝั่งหนึ่ง ภายในเป็นที่วางหิ้งพระ ถัดจากระเบียงเป็นโถงนั่งเล่นและรับแขก ซึ่งขนาบด้วยห้องนอน 3 ห้อง เรียงต่อกันไปจนถึงโถงด้านหลังของเรือน ซึ่งยังคงมีห้องนอนเรียงต่อกันไปอีก 2 ห้อง และมีห้องเก็บที่ปลายสุด โถงด้านหลังยังใช้เป็นที่รับประทานอาหาร ซึ่งเชื่อมต่อกับห้องเก็บอุปกรณ์ทำครัวและเชื้อฟืน และมีทางเดินต่อไปยังครัวไฟ ที่อยู่ด้านหลังสุดของบ้าน

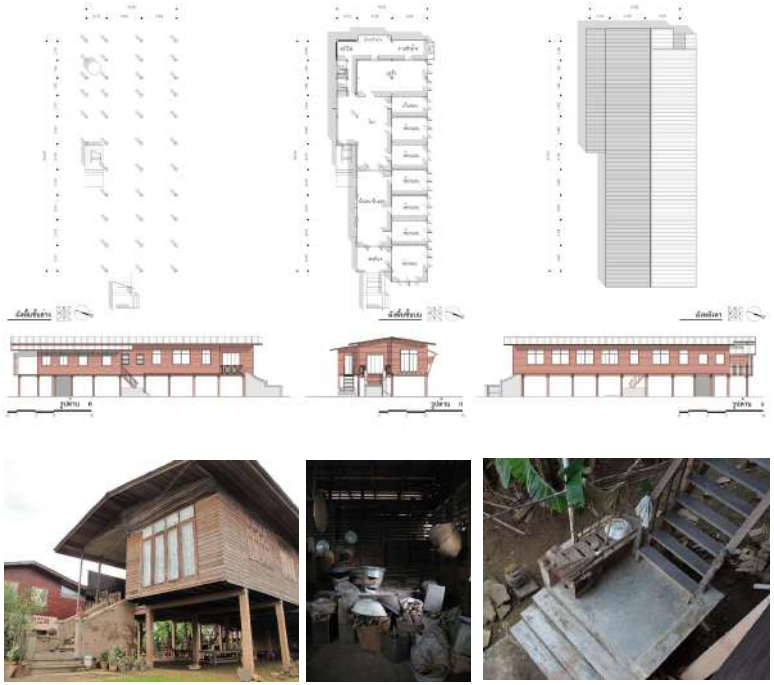

ภาพที่ 37 บ้านคุณคำดี แสนศรี ชุมชนบ้านดอนศรีเสริม

บ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง ติดกับเขตเทศบาลเมืองน่าน

บ้านคุณถนอมศรีแต่เดิมเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนบนเสาอิฐก่อสูงจากพื้นดินประมาณ 1.90 เมตร โดยใช้สล่าจากบ้านหัวเวียงเหนือ เป็นผู้ออกแบบและก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2506 โดยใช้ไม้สัก ไม้ประดู่ และไม้แดงเป็นวัสดุหลัก

เรือนหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งมีบันไดขึ้นสู่ระเบียงหน้าบ้าน โดยมีด้านหนึ่งขนาบด้วยมุขจั่ว ซึ่งใช้เป็นห้องรับแขก ถัดจากระเบียงลึกเข้าไปเป็นโถง ห้องรับแขก ห้องนอน และยุ้งข้าว ตามลำดับ ด้านหลังของเรือนเป็นครัว และพื้นที่ซักล้าง โดยมีบันไดขึ้นจากชั้นล่างได้โดยตรง ต่อมาได้เกิดน้ำท่วมอยู่เสมอในบริเวณนี้ จึงได้มีการถมดินใต้ถุนเรือนให้สูงขึ้น ทำให้ความสูงของใต้ถุนเรือนลดลง และได้ทำการขยายห้องโถงด้านหน้าออกมาคลุมพื้นที่ระเบียง ปรับปรุงและต่อเติมส่วนห้องครัว และพื้นที่ซักล้างด้านหลังเป็นโครงสร้างคอนกรีต พร้อมกับรื้อย้ายยุ้งข้าวที่ไม่ได้ใช้งานแล้วออกไป ทำให้เรือนมีผังและรูปทรงดังเช่นปัจจุบัน

ภาพที่ 38 บ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์ ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง

การแยกส่วนหลังคา และลดทอนผืนหลังคาให้มีขนาดเล็กลง และมีระนาบที่ลดหลั่นกันไป รวมทั้งการใช้ชานกว้างหน้าบ้านเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ใช้สอยเข้าด้วยกัน นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนน่าน ในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและรูปทรงของอาคาร ไม่ว่าจะมีขนาดใหญ่หรือเล็ก ให้สามารถแสดงความรู้สึกที่ถ่อมตน เปิดรับธรรมชาติ ดูร่มรื่น และน่าอยู่อาศัย ขณะเดียวกันจะเห็นได้ว่าเรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง ถึงแม้จะมีลักษณะร่วมกันบางประการในองค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอย แต่ก็สามารถสร้างรูปแบบที่หลากหลายในการจัดระเบียบพื้นที่ใช้สอย รูปร่าง รูปทรง และปริมาตรของอาคารให้เกิดขึ้นได้ ทำให้เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และมีการนำไปประยุกต์ใช้กับอาคารประเภทอื่นๆ เช่น กุฏิพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ หรือเจ้าอาวาส เช่นที่ วัดสถารส หรือ อาคารสำนักงาน เช่นที่ โอสถสภานครน่าน เป็นต้น

ภาพที่ 39-40 เรือนยกใต้ถุนด้วยเสาอิฐก่อในกุฏิเจ้าอาวาสวัดสถารศ (ซ้าย) และเรือนพักอาศัย (ขวา)

โอสถสภานครน่าน หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า โอสถศาลา หรือ โอสถสถาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านในปัจจุบัน เป็นตัวอย่างที่ดีของอาคารที่ใช้รูปแบบของเรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง มาประยุกต์ใช้เป็นอาคารสำนักงาน เพื่อเป็นที่ทำงานของแพทย์หลวงประจำเมืองน่าน (นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดในปัจจุบัน) โอสถสภานครน่านก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2468 ประกอบด้วยเรือนยกใต้ถุนสองเรือนวางขวางกัน โดยมีระเบียงเชื่อมถึงกัน ด้านบนของระเบียงมีหลังคาคลุมและมีรางรินตรงกลางวิ่งขนานไปกับระเบียงตามยาว โครงสร้างและส่วนประกอบของอาคารในชั้นบนที่เป็นไม้ทั้งหมดวางอยู่บนเสาอิฐก่อที่ฉาบปิดทับด้วยปูนฉาบ ด้านทิศตะวันตกเป็นบันไดขึ้นเรือนสู่ระเบียงชั้นบน ที่ทำหน้าที่เป็นโถงต้อนรับเชื่อมต่อไปยังห้องทำงานต่างๆ ของอาคารที่แบ่งเป็นสองแถว ห้องทำงานใน

ทั้งสองแถวจะออกมาบรรจบกันที่ระเบียงด้านหลัง ซึ่งเป็นองค์ประกอบเชื่อมอาคารขวางทางด้านหลัง

การใช้เสาอิฐก่อ การสร้างชานระเบียงด้านหน้าในชั้นบน การแบ่งอาคารเป็นกลุ่มเรือนและเชื่อมกันด้วยชาน และมีรางรินวิ่งอยู่เหนือชานตรงกลาง แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้คุณลักษณะของเรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง ที่เป็นที่นิยมกันในอดีตในอาคารประเภทอื่นๆ ของเมืองน่าน

ภาพที่ 41 ผังและรูปทรงของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน ที่เป็นเรือนยกใต้ถุนสูง

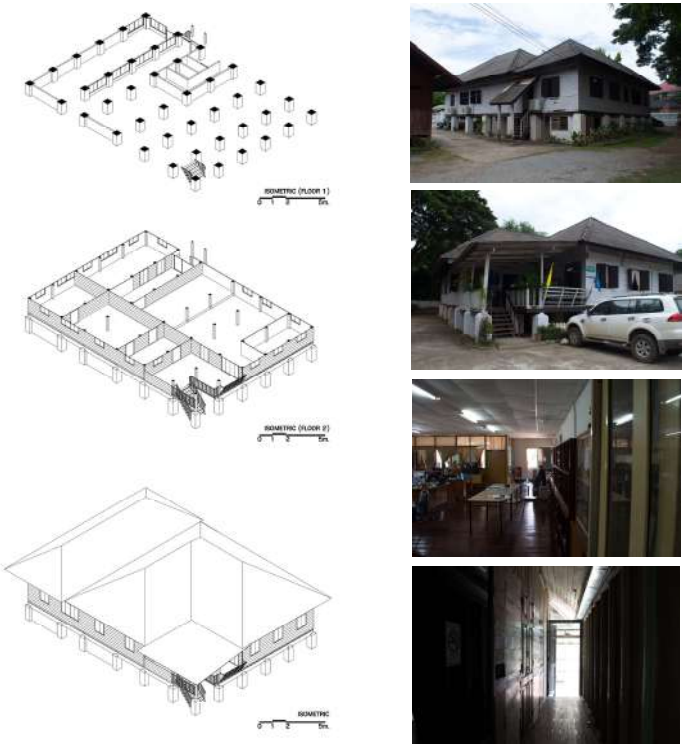

ภาพที่ 42 การจัดพื้นที่ใช้สอย และรูปทรงของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านในปัจจุบัน

เรือนสองชั้นประยุกต์

เรือนสองชั้นประยุกต์เป็นที่อยู่อาศัยในเขตเมืองอีกประเภทหนึ่งของเมืองน่าน โดยส่วนใหญ่ เริ่มสร้างขึ้นในช่วงที่การก่อสร้างเรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงหมดความนิยมลงในราวประมาณปี พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา โดยส่วนใหญ่เรือนสองชั้นประยุกต์จะตั้งอยู่ตามริมถนนสายหลัก หรือถนนสายสำคัญในชุมชน และใช้ประโยชน์อาคารเพื่อการอยู่อาศัยเพียงอย่างเดียวเป็นหลัก รูปทรงของอาคารมักมีลักษณะแคบยาว โดยหันด้านแคบออกสู่ถนน และด้านยาวลึกเข้าไปในแปลงที่ดิน แต่ส่วนใหญ่จะมีความกว้างด้านหน้าของอาคารที่ประชิดถนนมากกว่าห้องแถวไม้ และมักตั้งอยู่ในบริเวณที่ห่างจากย่านการค้าของเมืองออกไป

รูปแบบการวางผังของเรือนสองชั้นนี้จะแตกต่างกันไปในแต่ละหลัง แต่โดยส่วนใหญ่ด้านหน้าของเรือนในชั้นล่างจะเป็นโถง และมีบริเวณสำหรับทานอาหาร ทำครัว และห้องน้ำ ลึกเข้าไปทางด้านหลังตามลำดับ ในกรณีที่มีพื้นที่เหลือในบริเวณด้านข้างของเรือน มักทำเป็นทางเข้าออกเรือนจากทางด้านหลังโดยตรง ถึงแม้จะเป็นอาคารที่มีผังแบบแคบยาว แต่ภายในอาคารไม่พบการเว้นพื้นที่โล่ง เพื่อเปิดสู่ภายนอกทางด้านบน แต่มักจะมีพื้นที่นอกอาคารขนาบไปกับด้านข้างของเรือนด้านใดด้านหนึ่ง ทำให้สามารถเปิดช่องเปิดทางด้านข้างของอาคาร เพื่อถ่ายเทอากาศและรับแสงสว่างจากภายนอกได้ ด้านหน้าของอาคารที่ประชิดถนนมักทำชายคายื่นออกมาเพื่อกันแดดฝน พื้นที่ชั้นบนมักใช้เป็นโถง และห้องนอน

ตัวอย่างที่โดดเด่นของเรือนสองชั้นประยุกต์ในเมืองน่าน ได้แก่

บ้านคุณนวลศรี ศักดาศรี

ถนนมหาพรหม บ้านมณเฑียร

คุณนวลศรีและสามีได้เริ่มสร้างบ้านบนแปลงที่ดินที่ตนเองได้รับมรดกมา ในปี พ.ศ. 2498 เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 จึงได้ต่อเติมเรือนด้านหน้าเป็นเรือนสองชั้น และปรับผังของเรือนไม้ยกใต้ถุนสูงด้านหลังให้ต่อเนื่องกับเรือนสองชั้นหลังใหม่ ซึ่งมีโครงสร้างและองค์ประกอบเป็นไม้ทั้งหมด ในลักษณะเรือนโถงสองช่วงเสา โถงหน้าของชั้นล่างมีบันไดอยู่ที่มุมหนึ่งทางด้านหลัง ด้านหลังของโถง เป็นห้องรับประทานอาหาร และเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับเรือนเก่าด้านหลัง ซึ่งเคยเป็นบันไดขึ้นเรือนมาก่อน เมื่อขึ้นไปจะเป็นชาน ซึ่งได้ถูกปรับเป็นโถงกลางของเรือนในปัจจุบัน โดยมีห้องนอนขนาบอยู่ด้านหนึ่ง แต่เมื่อได้สร้างเรือนด้านหน้าเพิ่ม จึงได้กั้นผนังพื้นที่หน้าบันได และปูพื้นไม้ด้านบนให้เป็นส่วนหนึ่งของเรือนสองชั้นด้านหน้าต่อจากโถงกลางเป็นโถงหลัง ซึ่งต่อเนื่องไปยังลานคอนกรีตหลังบ้าน ที่มีหลังคาคลุมมาถึง และมีบันไดลงสู่สวนหลังบ้าน ลานนี้ไว้สำหรับซักล้าง และมีห้องน้ำ-ส้วมอยู่ที่มุมด้านหนึ่ง ด้านข้างของเรือนติดรั้วด้านหนึ่งมีทางเข้าต่างหากจากถนนด้านหน้าไปสู่ห้องด้านข้างเรือนส่วนหลัง ซึ่งใช้เป็นพื้นที่ครัว ผนังด้านนี้จึงเป็นผนังตีไม้ระแนงโปร่ง ด้านหลังสุดของครัวยังเชื่อมต่อไปถึงลานคอนกรีตหลังบ้าน

ชั้นบนของเรือนเป็นโถง มีระเบียงต่อจากโถงยื่นออกมาหน้าบ้าน ห้องนอนอยู่ขนาบกับโถงทางด้านขวา ด้านหลังโถงเป็นโถงย่อย ขนาบด้วยห้องนอน และห้องน้ำในแต่ละฝั่ง หลังคาเรือนด้านหน้าเป็นทรงจั่ว หันด้านลาดหลังคาออกถนน และมีการยื่นชายคาคลุมส่วนยื่นของผนังที่ด้านสกัดทั้งสองฝั่ง หลังคาเรือนด้านหลังเมื่อเชื่อมต่อกับเรือนด้านหน้าที่สร้างขึ้นใหม่แล้ว ได้ถูกเปลี่ยนไปเป็นหลังคาลาดไปยังด้านหลัง หลังคาแต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องปั้นสดทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน แต่ได้เปลี่ยนเป็นกระเบื้องลอนในปัจจุบัน

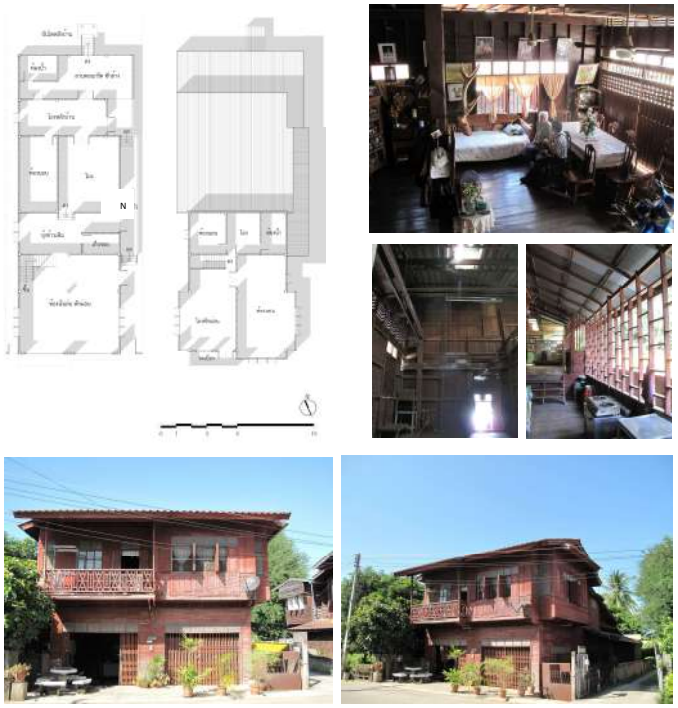

ภาพที่ 43 บ้านคุณนวลศรี ศักดาศรี บ้านมณเฑียร

บ้านคุณจิตต์ ยาวิไชย
ถนนรังสีเกษม บ้านเมืองเล็น

บ้านคุณจิตต์ ยาวิไชย ได้รับการสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2511 เป็นเรือนสามช่วงเสาที่มีโครงสร้างและช่วงกว้างของเสาที่เท่ากัน ทำให้มีผังที่สมมาตร และมีรูปทรงที่เรียบง่าย ผนังด้านหน้าของอาคารสามารถเปิดประตูออกได้เกือบตลอดระยะช่วงเสา ทำให้ดูคล้ายกับเรือนค้า พื้นที่ใช้สอยภายในเรือนสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เรือนสองชั้นด้านหน้า และส่วนต่อเติมด้านหลัง เรือนด้านหน้าจะมีแนวผนังของชั้นบน ยื่นออกมาในทุกๆด้าน ทำให้เกิดร่มเงาบนผนังชั้นล่างของเรือน ชั้นล่างของด้านหน้าเป็นโถงโล่งสำหรับใช้รับแขก พักผ่อน นั่งเล่น และรับประทานอาหาร มีบันไดไม้ขึ้นสู่ชั้นบนของเรือนที่มุมด้านหนึ่ง ชั้นบนของเรือนเป็นโถงขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง และมีห้องนอนในบริเวณหัวมุมแต่ละฝั่งของอาคาร ส่วนต่อเติมด้านหลังเป็นลักษณะของโถง ที่ใช้เป็นพื้นที่เตรียมและรับประทานอาหาร ซักล้าง และรีดผ้า โดยมีห้องน้ำ ห้องครัว และห้องเก็บของ วางเรียงต่อกันตามแนวผนังด้านหลัง

ภาพที่ 44 บ้านคุณจิตต์ ยาวิไชย ถนนรังสีเกษม บ้านเมืองเล็น

บ้านคุณทองมา กันทะกา
ถนนยันตรกิจโกศล บ้านดูใต้ ตำบลดูใต้ อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณทองมาได้รับการสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 โดยมีสล่าจากบ้านหัวเวียงใต้เป็นผู้ขึ้นโครงของบ้านและจัดวางผังห้องต่างๆตามโครงที่ขึ้นมา การก่อสร้างใช้การจ้างเหมาแยกแต่ละขั้นตอน โดยเจ้าของบ้านเป็นผู้ซื้อส่วนประกอบต่างๆ เรือนหลังนี้จึงถูกสร้างขึ้นจากไม้หลากชนิด เช่น พื้นเป็นไม้แดง ฝาเป็นไม้ตะเคียน ประตูและหน้าต่างเป็นไม้สัก ตัวเรือนหันหน้าออกสู่ถนนทางด้านทิศตะวันออก มีลานปูนยกระดับล้อมอาคารอยู่ทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ ด้านหน้าเรือนเป็นระเบียงไม้ขนาบด้วยมุขยื่นที่ใช้เป็นห้องรับแขก ถัดจากระเบียงไม้และห้องรับแขกเป็นโถงสำหรับอยู่อาศัย ครัวซึ่งอยู่ทางด้านหลังของบ้านเชื่อมกับโถงด้านหน้าด้วยระเบียงทางเดินที่มีหลังคาคลุม และเป็นจุดบรรจบของรางรินจากหลังคาเรือนด้านหน้าและหลังคาห้องครัว ปลายสุดด้านหนึ่งของระเบียงทางเดินเปิดออกสู่ลานซักล้าง ซึ่งมีครัวไฟ และห้องน้ำตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ชั้นบนแบ่ง 3 เป็นห้องนอน ซึ่งเข้าถึงผ่านโถงที่เชื่อมกับบันไดลงสู่ชั้นล่าง

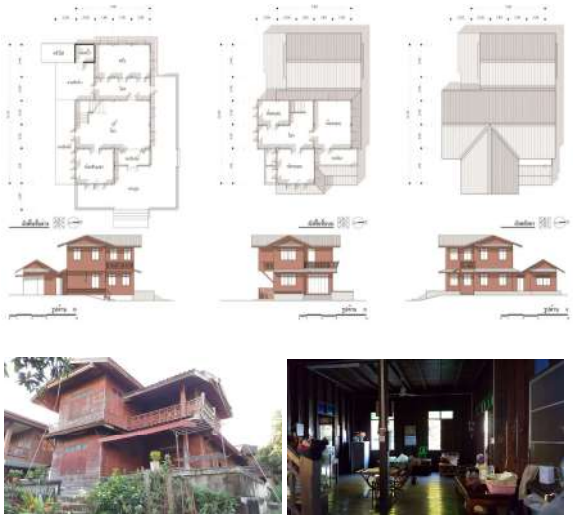

ภาพที่ 45 บ้านคุณทองมา กันทะกา ถนนยันตรกิจโกศล บ้านดูใต้ ตำบลดูใต้ อำเภอเมืองน่าน

เรือนสองชั้นประยุกต์ ซึ่งแรกเริ่มนิยมใช้ไม้เป็นโครงสร้าง และวัสดุของอาคารทั้งหมด ในระยะเวลาต่อมาได้พัฒนาเป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ โดยนิยมทำส่วนของชั้นล่างเป็นปูนและชั้นบนเป็นไม้ ซึ่งพบเห็นได้ในเกือบทุกพื้นที่ของเมืองน่าน เช่น บ้านคุณยุพิน สมณะช้างเผือก ชุมชนบ้านมณเฑียร และบ้านคุณสัมพันธ์ จินะ ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง ซึ่งเป็นเขตต่อเนื่องกับพื้นที่เมืองน่านทางตอนเหนือ

บ้านคุณยุพิน สมณะช้างเผือก
ถนนมหาพรหม บ้านมณเฑียร

เรือนพักอาศัยสองชั้นครึ่งปูนครึ่งไม้ของคุณยุพินหลังนี้ได้รับการสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2504 โดยใช้สล่าจากเมืองแพร่เป็นผู้ก่อสร้าง แทนเรือนพักอาศัยหลังก่อนหน้านี้ที่ได้ทรุดโทรมลง ซึ่งเป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนบนเสาอิฐก่อ ที่ตั้งอยู่ด้านหลังเรือนครึ่งปูนครึ่งไม้ที่สร้างขึ้นใหม่ เรือนหลังใหม่นี้เป็นเรือนหลังคาจั่วผืนเดียว หันด้านสกัดออกสู่ถนนหน้าบ้าน หลังคาแต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องปั้นมือรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน แต่ได้เปลี่ยนเป็นกระเบื้องลอนในเวลาต่อมา การเข้าสู่เรือนจะผ่านระเบียงหินอ่อนหน้าบ้าน ซึ่งสมัยก่อนต้องอาศัยวิธีการขัดหินด้วยมือ ก่อนผ่านเข้าสู่โถงเล็กสำหรับรับแขก และโถงใหญ่สำหรับพักผ่อน และรับประทานอาหาร ตามลำดับ ระหว่างโถงทั้งสองจะมีชุ้มประตูโค้งคั่น ด้านหลังสุดของเรือนเป็นห้องครัวและห้องน้ำ ซึ่งในอดีตเคยมีบันไดเชื่อมกับเรือนยกพื้นใต้ถุนสูงทางด้านหลังได้โดยตรง ชั้นสองเป็นห้องโถง ที่มีห้องนอนเรียงขนาบอยู่ด้านหนึ่ง ด้านหน้าโถงเป็นห้องนั่งเล่นที่เชื่อมต่อกับระเบียงชั้นสองที่ยื่นออกมาหน้าบ้าน อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของเรือนหลังนี้

ภาพ 46 บ้านคุณยุพิน สมณะช้างเผือก บ้านมณเฑียร

บ้านคุณสัมพันธ์ จินะ
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง

บ้านคุณสัมพันธ์เป็นเรือนสองชั้นครึ่งตึกครึ่งไม้ ที่สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. 2508 บนเนื้อที่ประมาณ 2 งาน บนแปลงที่ดินหัวมุมในตำบลฝายแก้ว โดยคุณสัมพันธ์เป็นผู้สร้างด้วยตนเอง เนื่องจากตระกูลมีอาชีพสล่าและทำการค้าเกี่ยวกับไม้ ชั้นล่างของอาคารด้านหน้าเป็นโถงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบสองช่วงเสา ด้านหลังโถงเป็นบริเวณที่มีหลังคาลาดต่อจากพื้นชั้นสองลงมาคลุมพื้นที่ด้านหลัง ซึ่งใช้เป็นห้องครัว ห้องน้ำ ห้องส้วม ห้องนอน และบันไดขึ้นชั้นบน การวางผังในชั้นบนแบ่งพื้นที่ตามช่วงเสา ช่วงหนึ่งเป็นโถงตลอดความลึกของอาคาร ซึ่งมีระเบียงยื่นออกมายังถนนด้านหน้า อีกช่วงหนึ่งเป็นห้องนอนวางเรียงต่อกันทางลึก แต่ละห้องสามารถเข้าถึงได้จากโถงโดยตรง อาคารมีรายละเอียดที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในเชิงช่างของเจ้าของบ้าน เช่น ราวกันตกของระเบียงในชั้นบน ช่องลมบริเวณยอดผนังต่อกับผืนหลังคา ราวบันได และประตูบานเฟี้ยมหน้าบ้าน ที่ช่วงเสาหนึ่งเป็นประตูบานเฟี้ยมจริง แต่อีกช่วงเสาหนึ่งเป็นหน้าต่างเปิดบน-ล่าง โดยมีการแบ่งระยะช่องเปิดให้สัมพันธ์กับประตูบานเฟี้ยม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการดัดแปลงประตูของเรือนแถวค้าขายให้เหมาะสมกับอาคารอยู่อาศัย

ภาพที่ 47 บ้านคุณสัมพันธ์ จินะ ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง

เรือนพักอาศัยที่ได้กล่าวถึงไปในข้างต้น เป็นตัวอย่างที่ดีของเรือนสองชั้นประยุกต์ในรูปแบบต่างๆ ที่พบเห็นได้ในเขตเมืองน่าน ซึ่งเรือนแต่ละหลังต่างมีรูปแบบและรายละเอียดประกอบอาคารที่แตกต่างกันไป เนื่องจากเป็นช่วงส่งผ่านการอยู่อาศัยในเรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูงในอดีต มาสู่เรือนที่ตอบรับการอยู่อาศัยในเขตเมืองที่หนาแน่นขึ้น และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เข้มข้นขึ้น การสร้างเป็นเรือนสองชั้น ที่มีการจัดระเบียบพื้นที่ใช้สอยที่กระชับมากขึ้น ตามลักษณะรูปแปลงที่ดินที่มีขนาดเล็กลง และมีรูปร่างแคบยาว เพื่อให้มีทางออกสู่ถนนที่ทั่วถึงในทุกแปลง ทำให้เรือนประเภทนี้ได้รับการพัฒนาขึ้น เป็นที่นิยมมากขึ้น และตั้งกระจายอยู่ทั่วไปในเมืองน่าน ไปจนถึงพื้นที่รอบนอกของเมือง อันแสดงให้เห็นถึงความนิยมในการก่อสร้างเรือนสองชั้นที่มากขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นเรื่องปกติในระยะเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

เรือนพักอาศัยประเภทต่างๆ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนเมืองน่านในการรังสรรค์สภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัยในเขตเมือง ซึ่งยังคงหลงเหลือให้เห็นมาจนถึงปัจจุบัน และได้ทำให้เมืองน่านมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากเมืองอื่น จากการเป็นหมู่บ้านเมืองที่กอปรขึ้นจากสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยที่หลากหลาย ซึ่งพบเห็นได้ยากในเมืองอื่นๆ ของไทยในปัจจุบัน

ที่มาของภาพ

ที่มาของภาพประกอบเนื้อหาทั้งหมดโดยผู้เขียน ยกเว้น

ภาพที่ 1, 15, 18 และ 20 : เชิดชู เต็งไตรรัตน์
ภาพที่ 7 : ดวงดาว. ____, น. 9
ภาพที่ 11, 17, 19 และ 29 : หอประวัติศาสตร์ โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา
ภาพที่ 12 : นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สำนักงาน. 2548, น. 16
ภาพที่ 14 และ 21 : เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน
ภาพที่ 26 : สิทธิธัช ธิติกุลเกษมศักดิ์

บรรณานุกรม

การเคหะแห่งชาติ. (2554). **โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยพื้นที่ชุมชนเมืองน่าน**. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่.

คณะกรรมการกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน. (2560). “บ้านอำนวยพร”. **แป้นเกล็ด.** ฉบับที่ 3. มีนาคม 2560 - พฤษภาคม 2560.

คณะกรรมการกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน. (2561). “ร้านนานาภัณฑ์”. **แป้นเกล็ด.** ฉบับที่ 6. ธันวาคม 2560 - กุมภาพันธ์ 2561.

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย. (2555). **โครงการศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่านเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน.** เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย. (2558). **การจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน**. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย. (2560). **การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่าน ผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม.** เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ดวงดาว เดชเสน. (____). **หนังสือประวัติความเป็นมาของโรงเรียนราชานุบาล**. โรงเรียนราชานุบาล. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาน่าน เขต 1.

เทศบาลเมืองน่าน กองวิชาการและแผนงาน. (2545). **แผนพัฒนาเทศบาลเมืองน่าน ระยะปานกลาง 5 ปี (พ.ศ.2545 – 2549)**. น่าน: เทศบาลเมืองน่าน.

นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สำนักงาน. (2548). **แผนที่ชุมชน เมืองเก่าน่าน**. จังหวัดน่าน. เทศบาลเมืองน่าน. โรงพยาบาลน่าน.

บัณฑูร ล่ำซำ. (2560). “โรงแรมพูคาน่านฟ้า”. **แป้นเกล็ด.** คณะกรรมการกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน. ฉบับที่ 2. ธันวาคม 2559 - กุมภาพันธ์ 2560.

บริษัท ชินครอนกรุ๊ป. (2548). **แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน**. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

ฝ่ายนโยบายและแผน สำนักงานจังหวัดน่าน. (2544). **แผนพัฒนาเมืองน่าน เมืองแห่งธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมนำสู่มรดกโลก ระยะ 5 ปี (พ.ศ.2545 – 2549)**.

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน. (2552). **มรดกท้องถิ่นน่าน**.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2530). **เมืองน่าน.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปกร.

ศึกษาธิการจังหวัดน่าน, สำนักงาน. (2540). **สถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดน่าน**.

สถาบันวิจัยสังคม (2527). **สรุปสภาพหมู่บ้านและตำบล อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน.** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สามารถ สิริเวชพันธุ์. (2531). **สถาปัตยกรรมพะเยาและน่าน.** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรชัย จงรักษ์. (2536). **บทบาทผู้นำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีหัวหน้าบ้านของเทศบาลเมืองน่าน.** เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรีย์ บุญญานุพงศ์. (2545). **โครงการศึกษา สำรวจ ออกแบบเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมเมืองบริเวณพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นใน**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.